

אהרן גבאי

אופקים, מח"ס רינת אהרן על הש"ס ומהדיר כתבי רבותינו הראשונים על הש"ס.

הנחת תפילין בחול המועד – מענה למאמר הרב שוחט

להלן תגובתי על דברי ידידי ורעי הרב משה שוחט, על דברי הביקורת שלו לספרו החדש והמפעים של מורי-ידידי רב"ש המבורגר שליט"א (להלן רב"ש). רוב רובה של הביקורת שלו אינה אלא על הצורה והסגנון של הספר, ואיני רואה צורך לטפל בדברים מסוג זה, רק אעיר בקצרה שבעבור הרבה אנשים סוגיית הנחת תפילין בחול המועד, הוא הזדמנות טובה לברר עוד כמה מוסכמות ישנות כגון מעמד הזוהר ומנהג א"י ועוד, ומכירני רבים ששמחים מאד שרב"ש מעלה את הדברים על שולחן הניתוחים ללא מורא. וכמדומני שלא מעט רכשו את הספר דוקא בגלל נקודות אלו...

עוד אעיר לגבי מה שכתב:

אמת כי המחבר הנו חוקר מדרגה ראשונה, דייקן ולמדן, אך שלא כדרך החוקרים הכותבים בקרירות ובניטרליות. המחבר חי היטב את הדברים, ומחובר הוא לעצמיותם עד עמקי נשמתו, משכך, הוא אינו יכול להישאר שליו לנוכח הממצאים, והוא לא נותן לקורא לשכוח לאיזה צד הוא משתייך. זו אמנם מגמתיות, אך כזו השקופה דיה בשביל שתהיה כנה ואולי כשרה למהדרין. לא כל אפולוגטיקה הנה בהכרח פסולה. או בלשון אחר, יותר משהספר בא לחקור את התמונה במלואה, בא הוא לספר את סיפור עמדתו של המחבר.

ובאמת כל המתמצא היטב בספרי המחקר המודרני יודע שאין מושג של חוקר ניטרלי אלא ש"חוקר טוב" יודע היטב להסוות זאת, אך הוא דואג היטב להגיש את הנתונים בצורה שתתאים לו יותר למסקנות, כגון 'המשחק' מה לגלות למעלה ומה להחביא בהערת שולים או בהפנייה גרידא וכו'. ולא שיש בכך פגם אבל בודאי עדיף עשרת מונים חוקר שלא מסתיר את דעתו ולא מנסה להתכחש למגמתיותו.

והעיקר אינו אלא הדבר החשוב שיש לקורא ביטחון שבחומר המוגש לו אין צנזורה וכל המקורות לכאן ולכאן נתונים לפניו. ובזה יכולני להעיד שרב"ש בכל ספריו, וכן בספר זה, הגיש לקורא את כל מכלול המקורות שעמדו לפניו, והוא מוכן לשלם כסף לכל מי שימצא מקור נוסף השולל הנחת תפילין, שנדפס (במקום סביר) לפני פירסום מחקרו, ולא הובא במחקרו.

עוד אציין שהסקירה היפה של הרב שוחט עזרה לי מאד למצוא עוד נושאים ותת-נושאים בתוך הספר האדיר של רב"ש.

מ"מ בתוך דבריו העלה הרב שוחט כמה טענות למדניות ועליהם אשתדל לענות.

הערתי הראשונה שהקטע במחז"ו בנושא הוא מאוחר, אכן צדק, וכפי שהבנתי על זה, ורק על זה כתב רב"ש בתגובתו "הביקורת בחלקה הקטן היא מוצדקת מאוד, ואשתדל במהדורה הבאה לתקן לאורה את הטעון תיקון"

בדעת ר"ת

ר' משה כותב:

ננתח את אשר לפנינו. כל שידוע לנו לגבי ספר הנייר הוא שמחברו אסף אל כליו מקורות רבים (מאחר ואיננו יודעים מיהו מחברו, לא נדע האם המקורות שהיו לפניו הם ברי סמך והאם ידע כלל לברור את המקורות שלפניו!). זאת באשר לספר הנייר עצמו, אך כן מדובר בהגהה על ספר הנייר [שנזכר בה הר"ר ברוך חיים], ומה בדבר מקור ההגהות? המחבר מצטט את דברי ר"ג אפפ'ל, מהדיר ספר הנייר במהדור מכוון ירושלים, לפיהם "הגהות אלו מוחזקות שהן מהמחבר עצמו". עיון בדברי המהדיר מגלה שלמעשה הוא משתמש בלשון זהירה יותר: "ואפשר שאחדים [=מן ההגהות] הן מהמחבר עצמו, ביחוד המובאות מאת רבי ברוך חיים שהיה כנראה רבו של המחבר" (ואף אודותיו אין לנו כל ידיעה!), ובהמשך – "ברור שרוב ההגהות בספר הנייר הן מיד אחר". אך מכל מקום לדידן אין כל משמעות האם יצאו ההגהות מפי החכם האנונימי שכתב את הספר עצמו או מאנונימי אחר.

ואיני רואה כאן השגה של ממש כי אכן משמעות לשון המהדיר היא שבהגהות שנזכר שם רבו של המחבר ר' ברוך חיים הם כנראה מן המחבר עצמו, ויותר מגדר "אפשר" בדבריו (המתייחסים בעיקר לשאר ההגהות שאין בהם איזכור ר' ברוך חיים), ויפה כתב שלדברי המהדיר "הגהות אלו מוחזקות שהן מהמחבר עצמו" ודבריו מדויקים כדרכו.

עוד כתב ר' משה:

להוכחה התמוהה מן הרא"ש אין צורך להזדקק, ונראה שגם המחבר לא התכוון להוכיח משם דבר בנוגע לדעת ר"ת.

ולדעתי גם כאן צודק רב"ש, שודאי הוכחה טובה היא שודאי הרא"ש לא שמע על השמועה המובאת בתוס' תלמידי ר"פ שר"ת עצמו לא הניח תפילין בחול המועד, שאם כן נמצא בדברי הרא"ש להוכיח מר"ת את חיוב ההנחה נשללים מהעובדה שר"ת עצמו לא נהג כך הרי שאין חשבון הרא"ש צודק. וראיה עצומה היא שלכל הפחות בספרים שלפני הרא"ש לא הביע ר"ת דעה מפורשת בנושא. ודומני שלא היו לתלמידי ר"פ מקורות בספרי בעלי התוספות יותר מוסמכים ממה שהיו לפני הרא"ש. וכנראה ברשימת החכמים שבתלמידי ר"פ השתרבב שמו של ר"ת בטעות.

עוד כתב ר' משה:

המקור השני הוא גרסת הסמ"ג שהובאה אצל רבי רפאל יוסף טריוויס אב"ד סביוניטה (נפטר בערך בשנת שמ"ח), מחבר מאיטליה שחי כשלוש מאות וחמישים שנה אחרי הסמ"ג ואינו מבית מדרשו, ואף אין גרסתו מצויה בכל כתבי היד הרבים של הסמ"ג שלפנינו. ערך גרסה זו שווה לערך גרסת גמרא שתימצא בספר חידושים של מחבר בן זמנינו.

ותמיהני הרי רב"ש הביא זאת רק בתוך הערת השוליים הדנה בדעת ר"ת, וברור שלא עליה ביסס את מסקנתו, והרי למעלה בפנים הספר העתיק רק לשון ספר הנייר, אלא שספר בסגנונו של רב"ש לא יכול להשמיט דבר כזה, ואין מקום אחר להביאו אלא במקום זה. [אם כי אני מסכים שאני לשעצמי הייתי מוסיף איזה מילה להחליש ראיה זו שלא לתת מקום לקורא לטעות. (וכן הייתי נוהג כלפי העדות התמוהה שבספרי הרמב"ם הישנים היה כתוב להניח בלא ברכה שנידון בעמ' 139-141, ובהבאת כל הפוסקים בזה, כאילו שהיום אחרי שיש לנו עשרות כתבי יד, שאין בהם זכר לזה, עוד יש איזה מקום לספק)].

עוד כתב ר' משה:

אלו מוצגים אצל המחבר כמקורות ברי סמך להעמיד את דברי ר"ת. אך לעומת זאת, המקורות לפיהם ר"ת שולל הנחת תפילין, הם תוספות רבינו פרץ, וספר זכר צדיק אשר זוכים ל"טיפול מסור". על זה הראשון, חרף היותו מקור חשוב ביותר למרות של הפקוקים, א"א לסמוך כי אולי קטע זה לא נכתב ע"י רבינו פרץ (ומדוע ייגרע חלקו של אנונימי זה ממיועדנו האנונימי מספר הנייר?). וספר זכר צדיק שפעל בדור הגירוש וערכו לא פחות

מחברו האיטלקי הנ"ל מוצג כספר "המאחר במאתיים שנה" (–מתוספות רבינו פרץ) כשהמטרה היא כמובן להעמידו במקומו. כל קורא שאינו בעל עמדה חד-צדדית ישפוט להיפך או לכה"פ יניח את העניין בספק.

כאן טען נכון למה יגרע חלקו האנומי של תלמידי ר"פ מספר הנייר שגם הוא אנונימי. אלא שאולי יש מקום לטעון שעל ספרי תלמידי ר"פ כתבו כבר גדולי ישראל שאינם מוסמכים, וכנזכר בספר בהרחבה, מה שלא מצינו על ספר הנייר, ויתירה מזאת בקטע זה העידו תלמידי ר"פ על עוד כמה מחכמי התוספות שלא הניחום ועדותם נסתרת מכמה מקורות חשובים אחרים ראה רב"ש עמ' 110 הע' 477 לגבי רבינו יהודה וריצב"א. אולם מה שטען "וספר זכר צדיק שפעל בדור הגירוש וערכו לא פחות מחברו האיטלקי הנ"ל מוצג כספר 'המאחר במאתיים שנה' (–מתוספות רבינו פרץ) כשהמטרה היא כמובן להעמידו במקומו" לא זכה להבין כוונת רב"ש הפשוטה שכיון שספר זה מאחר לתוס' תלמידי ר"פ במאתיים שנה, ונכתב בספרד שבה היו נפוצים מאד תוספות לתלמידי ר"פ, אם כן אי אפשר כלל להחשיב מקור זה, זכר צדיק, כמקור בפני עצמו, והוא חשבון נכון מאד.

עוד כתב ר' משה:

בנוסף, המחבר (בהערה שם) מבקש להכריע את השמועה גם מתוך כך שאילו היה ר"ת משוללי הנחת תפילין בחוה"מ היו בעלי התוספות מזכירים זאת בספריהם השונים, וכאן הבן שואל – ואילו היה ר"ת ממחייבי ההנחה, האם לא מן הראוי היה שיוזכר דבר זה?

ואינה הערה גמורה כי באשכנז וצרפת היה הדעה היותר מקובלת להניח ולא הזכירו לציון אלא את אלו שסטו מדרך המלך. ולכן נראה שיש בכך להוכיח לכל הפחות שלא היתה ידועה דעת ר"ת בזה ושלא כעדות תלמידי ר"פ.

ומ"מ לגופן של דברים בדעת ר"ת דעתי העניה שר"ת מעולם לא חיווה דעתו ולא רשמו בני דורו הנהגתו בזה. וכבר ביארתי ששמו של ר"ת בזה שורבב בטעות לרשימת החכמים שהביאו תלמידי ר"פ והרא"ש לא שמע על כך מעולם (או ששמע ולא האמין...)

והתרשמותי שספר הנייר (או כותב ההגהה) לא למד כלל הסוגיא במקורה, אלא סיכם מה שקלט מן השמועה בבית המדרש - שרבותינו בעלי התוספות מתירים והגאונים אוסרים, ובחר להביא זאת בשם האריות שבהם: ר"ת – כמייצג את בעלי התוספות, ורב עמרם – כנציג הגאונים, והראיה שגם מה שכתב בספר הנייר בשם רב עמרם שאוסר, אין לו זכר בשום מקור אחר, ורחוק מאד בעיני שבידי מלקט זה היו מקורות מספרי הגאונים שאינם בפנינו.

אולם לפי זה אמנם ירד לנו אחד חשוב מן המצדדים בהנחה – ר"ת (אך לא מטעמי הרב משה שוחט אלא מהטענה החדשה שהעליתי כאן שהיא דעתי האישית בלבד), אולם כנגד זה ירד גם אחד חשוב יותר מן השוללים, והוא רע"ג, שרב"ש מנהו בין המתנגדים, בהתבססו על ספר הנייר בלבד.

הערות נוספות

עוד כתב ר' משה:

אך לו יהי כן, ונצמד עם מתודת "ספירת הקולות", יש כאן כשל בעצם הספירה. רשימת ה-54 פותחת לפי סדר כרונולוגי בר"ש מויתרי, שהתברר כבר שהדברים מאוחרים לו, ממשיכה בר"ת, שהדיון בדבריו מוכר לנו משכבר, ובהמשך הרשימה כאמור שמות לא כ"כ מוכרים, והרשימה מסתיימת בסיום תקופת הראשונים, עם ר' יו"ט ליפמן מילהויזן ועם מהרי"ל ובני דורו. לעומת זאת, בין 21 הפוטרים והאוסרים נמנים כמה גאונים, ראשונים מוכרים ברובם, כשהאחרון שבהם הוא הנמוקי יוסף, ואילו כמה וכמה חכמים מתקופת מגורשי ספרד והתקופה שלפניה (המקבילה לתקופת מהרי"ל באשכנז), המובאים בספר (בעיקר בעמ' 54)

149–153¹), ששוללים את ההנחה, אינם זוכים כלל להיכלל ברשימה זו. ההיתכנות שאלו הושפעו מהזוהר אינה גרועה מההיתכנות שבצד השני הושפעו ממנהג מקומם או אבותיהם ורבותיהם.

אך באמת יפה עשה רב"ש שלא עירבב כאן ברשימת הפוטרים, את אלו שהם מאוחרים לזוהר וכתבו בפירוש שהכרעתם מבוסס על ספר הזוהר (ולא רק שיתכן שהושפעו מהזוהר, כמשמעות לשון הרב שוחט) לפי שרב"ש מבחין ובצדק בין אלו שפסקו כך ע"פ הפשט או המנהג ובין אלו שהכריעו כך רק בגלל הזוהר ושתי סוגיות נפרדות הם ועירבובם יחד אינו צודק, והרי שם הפרק אצל רב"ש הוא "תפילין בחול המועד בדורות הראשונים" ואילו הפרק הבא הוא שעוסק ב"גילוי הזוהר ומהפך התפילין בספרד" ושם אכן מובאים בהרחבה דעת הראשונים שפוטרים בעקבות הזוהר (עמ' 149–150) והם אגודת אזוב זכר צדיק וספר היוחסין ור' יצחק קארו.

גם מה שכתב "ובהמשך הרשימה כאמור שמות לא כ"כ מוכרים", יש בכך הטעיית הקורא כאילו רוב השמות שם אינם מוכרים, ובאמת רובם המובהק הם מגדולי רבותינו הראשונים: ספר התרומה ר"ש משאנץ ר"י שירליאון ר"ד ריצב"א רוקח סמ"ג מהרי"ח סמ"ק אור זרוע מהר"ם מרוטנבורג רבינו פרץ מרדכי מאירי רא"ש ריא"ז ריטב"א אבודרהם טור אגודה מהרי"ל תרומת הדשן אגור.

הערות אגב

א' רב"ש בעמ' 104 פיקפק בתושבת רב ששנא גאון בנוסח שבש"ת שער תשובה ששם בסוף התשובה בענין הנחת תפילין בת"ב נזכר ואסור להני תפילין בחולו של מועד וכנגד הביא כמה מקומות בתשובות הגאונים המקבילות שאין שם תוספת זו, אך אין זו ראייה מוחלטת כי יתכן שהם העתיקו רק הנושא העיקרי שהוא תפילין בת"ב ולא הנספח לתשובה וכידוע הרב תשובת הגאונים במקורם עסקו בכמה נושאים והם פורקו לנושאים ע"י המעתיקים ועוד זה העיקר שנוסח שער תשובה מקויים בספר העיטור שמביא תשובת "לגאון" העוסקת גם היא בשני נושאים אלו ובשניהם בא הביטוי "אבילות עתיקה" ובשניהם מעיד הגאון על מנהג שתי הישיבות בת"ב וברור שמדובר באותה תשובה אלא שהעיטור קיצר ולא הביא הגאון בשמו המלא.

ב' דחיית רב"ש להגהת הגר"א על המשנה של תפילין לצורך המועד (עמ' 394–402) היא פרק חשוב מאד שכן הגר"א הסתמך רק על גירסת הירושלמי ואילו רב"ש הביא שכל הקדמונים ללא יוצא מן הכלל גרסו כהבבלי. וכאן אני מוסיף שכגירסת הבבלי כן הוא במשניות הקדומות מאיטליה המשקפות את נוסח א"-ירושלמי של המשנה וכוונתי לשלשת הכת"י הידועים: פרמה קאופמן וקיימברידג'. ויותר יש להוסיף שהמשניות בירושלמי שלנו, שמקורו בכתב יד ליידין הועתקו, ברוב המסכתות, ישירות ממשניות כתב יד פרמה [ראה: י"צ פיינטוך, 'על המשנה שלפני הירושלמי כתב יד ליידין', תרביץ, מה (תשל"ו)], עמ' 178–212] ושם כאמור הגירסה כהבבלי מה שמוכיח בבירור שיש כאן טעות סופר גרידא של מעתיק כתב יד ליידין. לסיכום ברור שהגהת הגר"א בזה אין לה מקום, ומ"מ ברור שאין דחיית הגהת הגר"א זו משפיעה על שינוי הפסק הכללי שהרי הקדים הגר"א בביאורו בפירוש שראיה זו היא בגדר "משמעות קצת".

בין ספרד לקטלוניה

ג' עוד אציין שידידי הרב נפתלי גולדמינץ העלה במחקרו שהיה בסוגיא זו הבדל בין ספרד לקטלוניה, כמו בכל התחומים, בספרד הניחו עד גילוי ספר הזוהר כעדות הבית יוסף ועוד רבים [ריטב"א מנורת המאור אבודרהם ועוד]. ואילו בקטלוניה לא הניחו גם לפני גילוי הזוהר, וכדעת בעל העתים הרשב"א החינוך והנמוק"י [ובמידה מסוימת גם הר"ן ואהל מועד], ואין צורך בהשערת רב"ש (עמ' 143–146) שהרא"ש שינה את מנהג ספרד בזה ולא הביא מקור מפורש להדיא לכך. ולמנהג קטלוניה התכון המאירי בעדותו שבספרד לא מניחים והמגידים לו לא דקו בין ספרד לקטלוניה (אף שהמאירי עצמו

¹ ראה את סיכום הדעות בעניין ה"קו"י בין הראשונים לאחרונים במבואו של ר"י פלס לספר מנהגי מהרי"ל, מהד' מכון ירושלים.

ידע היטב להבחין ביניהם). ובהזדמנות זו אעורר שכל חוקר מנהגים וכדומה חייב להבחין בין ספרד לקטלוגיה וזה הרבה יותר קריטי מההבדל בין צרפת לאשכנז.

ולחיבת הקודש אביא בזאת את מחקרו של ידידי הנ"ל בשלימות:

שונה היא מסורת ההוראה והמנהג בספרד מקטלוגיה. בעוד שבספרד לפני הגרוש ידוע ש"שבכל ספרד נוהגים בכל הדינים ובכל ענייני איסור והיתר כסברת הרא"ש", כמש"כ רבי יצחק קראו וכמו שכתבו רבני מרוקו וכ"ה בספרי ההוראות והתקנות הקדומים שלהם גם עשרות שנים אחרי חיבור הב"י. אך בנוגע לקטלוגיה כתב הריב"ש בסימן תט"ו (ח"ב עמ' תרלז מהד' מכו"ן י-ם) על הרמב"ן "ועליו סומכים בכל גלילות קטלוגיה כמשה מפי הגבורה" וכעין זה הרשב"ץ בח"ב סימן קמא "ואני כל ימי גדלתי בין החכמים ומהם רבנים גדולים ולא ראיתי מי שחשש לזה כלל לתקיעת כף² והרי הוא נתגדל בקטלוגיה אשר כל הוראותיהם הם על סברת הרשב"א ז"ל ולא היה לו להחמיר בזה" ועוד כתב בחלק ג סימנים רנ"ז ושכ"ז "ואם יש עדים שהוא וודאי בן ח' שלא גמרו סימניו יש להקל בדיעבד (ליבם) ע"פ הרשב"א ז"ל בגלילות קטלוגיה המתנהגים על פי הוראותיו אע"פ שהרמב"ן ז"ל כתב בפרק המילה דהוי ספק נפל ובגלילות ספרד יש להחמיר על פי הטורים (והרא"ש) וכ"ש אם הרמב"ם ז"ל מסייעו" הרי שאפילו במקום ערוה של אשת אח ניתן לנהוג בקטלוגיה ע"פ הרשב"א. וכ"כ גם נכדו רבי אברהם אבן טואה ב'חוט המשולש' טור ג' סימן י' ע"ש. וכידוע בסלונקי (שבאיזור ההוא התרכזו רוב מגורשי קטלוגיה), הר"י טייטליק היה רגיל תמיד לפסוק כמו הרשב"א. ובכל נושא בספרי הפסק מספרד (קשטיליא) תמיד רגילים לנטות אחרי דעת הרא"ש, ואילו מסורת ההוראה בקטלוגיה היא של הרמב"ן והרשב"א.

הב"י שהוא ספרדי שנמצא באזור שיש גם קהילות ספרדיות רבות מגרוש קנ"א וגם מגורשי רנ"ב מגיעים מכל המקומות בספרד. מכיר בג' עמודי הוראה: הרא"ש-ברוב קשטיליא, והרמב"ם-במזרח (כמו שרואים בשו"ת הרדב"ז ובעוד ספרים). וידים לדבר שהרי"ף בפורטוגל וכדומה, ואילו מעמודי הוראה של עדות אחרות בישראל הוא מתעלם כמו אותם אלו של האשכנזים האיטלקים הקטלוגים וקהילות רומניא המערביות

ולענינו רבותינו הקטלוגים המובאים בספרו של רב"ש הם: 'ספר העיתים' של הרב הברצלוני, הרמב"ן, הרשב"א, 'ספר החינוך', 'צור החיים', שכל אלו אומרים שלא להניח וכן הנימוקי יוסף (מועד קטן יא. בדפי הרי"ף) שכתב "דלא זמן תפילין הוא".

ורבותינו הספרדים הם: הרא"ש, הריטב"א (שאמנם למד בקטלוגיה אך היה רב ולימד בדרום ספרד), רבי יצחק אבוהב בעל 'מנורת המאור' הראשון, האבודרהם, רבי ישראל ב"ר יוסף אלנקאווה תלמיד הרא"ש בעל 'מנורת המאור' השני, זכר צדיק, ספר המוסר, הרדב"ז (רב קהילת מגורשי קנ"א במצרים), רבי יצחק אבוהב השני בעל הביאור לטור,

בעל אהל מועד היה "בגירונדא מטא דעל נהר טרד" כמו שכתב בגט שלו וכנראה זה גירונא עירו של הרמב"ן (במזרח קטלוגיה) ואיני יודע איזה נהר זה נהר טרד. וכמדומני שמה שכתב "בחול של מועד אם מניח תפילין לא יברך עליהם"³ הכוונה אם מניח בדיעבד אבל אין בזה הוראה להניח, וכתב כן כי ידע שיש שמניחים.

² דלא כדעת ר"ת (שנפסקה בשו"ע) ורבים מחכמי אשכנז וצרפת עיין

טור וב"י יו"ד סימן רל"ט

³ אהל מועד, שער תפילין ומזוזה וציצית, דרך א', נתיב ד'.

הקדומים שבחכמי קשטיליא מורים להניח (ולא קשור לרמב"ם, שהרי בספר לא ידעו מה הוא נהג). הוראה שאח"כ מובאת בשם הרא"ש (המרא דאתרא), עד שהורו לא להניחם ע"פ הזהור, הוראה שפשטה בספר לפני שפשטה במזרח, וכיוון שפשטה במזרח אצל קהילות מניחות לא הבחינה בין אשכנזי לספרדי. (מלבד איטליה שגדולי הרבנים בארץ זו היו אשכנזים והפולמוס התעורר רק אחרי עשרות שנים).

מש"כ רבינו בחיי אינו ראה שכן דרכם של חכמי קטלוניא ופרובנס להעתיק מסודות חסידי אשכנז גם אם הם לא נוהגים כך כמו מנין תיבות התפילה ב'כל בו' וכת"י רבים מיוחסים לרמב"ן (כולל רמזים) הגם שמכל ספריהם מוכח שהתפללו בנוסח המקום.

לסיום אציין מקורות נוספים להבדלה היסודית בין קטלוניא לספרד: המאירי רגיל שלא להבדיל בין אשכנז לצרפת ולכל אחד מהם קורא לפעמים אשכנז ולפעמים צרפת (אא"כ יש סיבה) ואף על פי כן מבדיל בין ספרד וקטלוניא.

ניתן לראות את היחס לרא"ש ולרמב"ן גם לפי המובאות בספרי רבותינו מספרד וקטלוניא.

הנתונים דלהלן ע"פ תוכנת 'פרוייקט השו"ת' - בר אילן:

בספר האבודרהם מופיע הרא"ש מעל 150 פעם ואילו הרמב"ן 28 והרשב"א 9.

בספר אוהל מועד מופיע הרשב"א 150 פעם הרמב"ן 120 פעם הרא"ה 70 פעם ואילו הרא"ש פעמיים.

בספר הפרדס (לרבי אשר ברבי חיים נביו) הרשב"א מובא 75 פעם הרמב"ן 20 והרא"ש לא מובא כלל.

בספר צרור הכסף הקצר הרשב"א מובא מעל 120 פעם והרא"ש והרמב"ם כל אחד פעם אחת.

בנימוקי יוסף (שהוא מלקט) הרא"ש מופיע כ-240 פעם (ורבים מהציונים נוספו ע"י המדפיסים) והרשב"א כ-600 פעם והרמב"ן 345 פעם.

בר"ן (הן בזה שעל הריף, הן בחידושים שעל הגמ' והן בפירוש לנדרים) הרמב"ן מופיע קרוב ל-1250 פעם הרשב"א מופיע קרוב ל-700 פעם והרא"ש 7 פעמים.

ובספר מנורת המאור הקדמון הרא"ש מובא קרוב ל-100 פעם והרמב"ן 7 פעמים.

בספר 'מגיד משנה' הרשב"א מובא למעלה מ-1400 פעם והרא"ש כ-60 פעם והרמב"ן 850 פעם.

בר"י קורקוס זרעים (הגם שזה לא למעשה ואין הרבה רא"ש) הרא"ש מופיע 180 פעם רמב"ן 46 רשב"א 52.

וראה עוד בקובץ ישורון, יב תשס"ג, 'פסקי רבינו אשתרוק – פרק ערבי פסחים' עמ' סח, שתורת הרא"ש והטור נתפשטו רק בספרד ולא בקטלוניא עש"ב.

עכ"ל ידידי הנ"ל.

ואמרת להעתיק כאן מה שכתבתי בספרי ידיעות נכבדות (כת"י) בענין ספרד וקטלוניא.

ספרד וקטלוניא והחילוקים ביניהם: עיין שו"ת התשב"ץ ח"ג סימן יח שאינו מנהג קטלוניא אלא ספרד. ולדעתי כשכתבו הראשונים על מעלת ה'נוסח הספרדי' לא התכוונו לקטלוניא, שכן מצינו ברמב"ן במלחמות ברכות מד, א בדפי הרי"ף: "ספרי ספרד יותר נאמנין מספרינו"

ובחידושי הרמב"ן כתובות לא, ב: "שאינן הנוסחא כן בספרינו ובספרי ספרד". וע"ע במאמרי, 'עיונים בהגהות רש"י לנוסח התלמוד בפרק ראשון דגיטין', חצי גיבורים י' (תשעז) עמ' תרסא – תרסג. ועיין שו"ת וישב הים לגבי הנחת תפילין בת"ב בשחרית, ולא שת ליבו שבקטלוגיה (ואלג'יר ממשכתה) לא הניחו ובספרד הניחו. ועיין גם במאמרי: 'נוסח חתימת ברכת האירוסין', מוריה שנה שלשים ושש גליון א-ג (תכא-תכג) שבט תשע"ח, עמ' שט-שסב, על ההבדל בין קטלוגיה לספרד בנידון שם. ובספרי רינת אהרן קידושין דף ה ע"א סוף אות ז על החילוק בין דעת חכמי ספרד לקטלוגיה בענין חופה קונה.

ד' ובעיקר הסוגיא לאחר העיון בספרו של רב"ש התברר לי שהמנהג הקדום ברוב קהילות ישראל היה להניח בחול המועד: ספרד (כנ"ל), אשכנז, צרפת, איטליה, רומניא (עמ' 211-212), בוכרה עד הדור האחרון (עמ' 152), חלק מיהודי מצרים (עדות הרדב"ז עמ' 151, וכן דעת ר"י בן חכמון מרבני מצרים).

ורק גאוני סורא (רב ששנא גאון ורב משה גאון, ועוד גאונים עלומי שם) פטרו, וכן נהגו בפרובנס (עיין רב"ש עמ' 111-114) וקטלוגיה ותימן (עיין עמ' 483, ולדעתי אין ספק בזה שאם היה מנהג תימן הקדום להניח היה מתעורר על זה איזה פולמוס, שהרי הרמ"א תומך במנהג זה ואכמ"ל).

ומעולם לא זכיתי להבין למה לא להניח בלי ברכה (ולחוששים אפשר להוסיף תנאי מפורש שאם חול המועד פטור אין כוונתו כלל לשם מצוה) שבזה יוצא לכו"ע בלא שום חשש (כמ"ש להדיא משנ"ב סימן לא ס"ק ח, וכן דעת רוב ככל האחרונים עיין רב"ש בכמה מקומות, וכן נהג ר' נתן אדלר למרות אדיקותו בתורת הקבלה ראה רב"ש עמ' 315), ולמה להכנס לחשש ביטול מצוה חמורה זו. וטעם הפוטרים אינו אלא משום שכשיש מחלוקת בפשט, הקבלה מכריעה לגמרי את המחלוקת ואין כלל ספק (וכעין הכלל הספרדי המאוחר שאין אומרים סב"ל נגד האריז"ל), אולם כלל זה הוא כלל ספרדי מאוחר והאשכנזים גם היום בכל התחומים לא אוחזים מזה כלל ואם כן איני מבין למה האשכנזים בא"י לא חוששים כלל לשיטות המחייבות, ובאמת גם בנושא זה מנהג כל האשכנזים בחו"ל (לרבות הליטאים וההונגרים וכו') שלא כהקבלה ונאמנים הם לדרך. ולכן נראה שלמעשה כל מי שאבותיו נהגו כן בחו"ל (כל מתפללי נוסח אשכנז הן במערב אירופה והן במזרח וכן יוצאי בוכרה) יש לו להמשיך גם בא"י את מנהגו, וכמו שבאמת נהגו רבים מגדולי ישראלים הליטאים בא"י (רשימה ארוכה אמל רב"ש בעמ' 890-891). [ולענ"ד גם ספרדי יש לנהוג כן כיון שבנושא זה רבו המחמירים, וכן היה המנהג ברוב קהילות ישראל וכו"ל, וראוי מאד לחוש להם מאחר ואין בהנחה בלא ברכה שום צד הפסד ובפרט שכן היה מנהג ספרד הקדום וכאמור. אלא שלא הגעתי להוראה, וכל אחד ינהג כהוראת רבותיו (ורצוי מאד שיהיה זה רב שעין בספרו של רב"ש)].